

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΩΜΕΡΙΤΗΣ

**Η επιρροή στο ποιητικό έργο
του Γιώργου Σεφέρη
της Σκάλας Βουρλών
και των οικογενειών της μητέρας του
Αρώνη και Τενεκίδη**

Εισήγηση στο 3^ο Συμπόσιο Σεφέρη
στην Αγία Νάπα Κύπρου

**ΑΓΙΑ ΝΑΠΑ
3 – 5 Νοεμβρίου 2017**

Ο Γιώργος Σεφέρης, στο «Μέρες Β'», αναφερόμενος στους προγόνους του γράφει: *“Από το μέρος της μητέρας μου, ο παππούς μου ήταν ο Γεωργάκης Κυριάκου Τενεκίδης (ο Γεωργάκης ο Τενεκές), καταγωγή του από τη Νάξο. Πέθανε το Μάη 1886. Έζησε κυρίως στα Βουρλά· εκεί και στη Σκάλα, όπου περνούσα μικρός τα καλοκαίρια, πολλοί τον θυμούνται να πηγαίνει καβαλάρης. Ήταν πλούσιος κτηματίας και η Σκάλα ήταν σχεδόν αποκλειστικό δημιούργημά του”*.

Ο **Γεωργάκης Κόκκου Τενεκίδης** υπήρξε κορυφαία προσωπικότητα στα Βουρλά και αργότερα στη Σμύρνη. Όπως τον περιγράφει ο ιστορικός της Μικρασίας Νίκος Μηλιώρης *“ήταν ένας άνδρας ζωηρός, ευφύεστατος, δραστήριος”*. Υπήρξε δημογέρων στα Βουρλά, έφορος στην Αναξαγόρειο και την Ευαγγελική Σχολή, πετυχημένος επιχειρηματίας, αρχηγός μιας εκ των δύο παρατάξεων των Βουρλών, τα οποία τότε είχαν 35.000 πληθυσμό εκ των οποίων οι 17.000 ήταν Ναξιώτες αμπελουργοί, αγροτοεργάτες και έμποροι σταφίδας.

Ο Γιώργος Σεφέρης έφερε το όνομά του, κατά παρέκκλιση των γνωστών οικογενειακών συνηθειών, που ήθελαν ο πρωτότοκος γιος να λαμβάνει το όνομα του παππού από τον πατέρα (Πρόδρομος). Όπως έγραφε και η εφημερίδα *“Ιωνία”* το 1876 *“Μεγάλος Ευεργέτης ο Γιώργος Τενεκίδης”*. Για να συμπληρώσει η Νίτσα Παραρά - Ευτυχίδου *“ο Γεωργάκης ήταν ξεχωριστός άνθρωπος. Αρχοντας”*.

Τον ίδιο σημαντικό ρόλο, σύμφωνα με τις δικές του περιγραφές, έπαιξε στη ζωή του Γιώργου Σεφέρη και η γιαγιά του **Ευανθία Πεστεμαντζόγλου**, η γυναίκα του Γεωργάκη Τενεκίδη, την οποία πρόφτασε εν ζωή ο Γιώργος, αφού πέθανε το 1911. Φυσικά πάνω απ' όλα και σε ολόκληρη τη ζωή του κορυφαία υπήρξε η επιρροή της μητέρας του **Δέσπως Τενεκίδη**.

Ο μικρός Γιώργος Σεφεριάδης πέρασε τα πρώτα χρόνια της ζωής του στη Σμύρνη και στη Σκάλα Βουρλών μέχρι το 1914, οπότε και η οικογένεια του Στέλιου και της Δέσπωσης Σεφεριάδη μετακόμισε οριστικά στην Αθήνα. Για το Γιώργο, όπως γράφει ο ίδιος στις «Δοκιμές Γ'», *“η Σμύρνη ήταν το ανυπόφορο σχολείο, τα πεθαμένα βροχερά απογεύματα πίσω από τα τζάμια · η φυλακή. Ένας κόσμος ακατανόητος, ξένος και μισητός. Η Σκάλα ήταν ό,τι αγαπούσα..... Αν η ζωή μου έγινε όπως έγινε και ξετυλίχτηκε πάνω σε δύο παράλληλους δρόμους ..... είναι γιατί γνώρισα και έζησα, τα χρόνια εκείνα, δύο κόσμους ξεχωρισμένους καθαρά: τον κόσμο του σπιτιού της πολιτείας και τον κόσμο του σπιτιού της εξοχής”*. Αυτός ο διχασμός θα σημαδέψει τη ζωή του: Πόλη – Εξοχή, η “αγία” μάνα και ο αυστηρός πατέρας, ο Ελληνισμός και οι Έλληνες, βενιζελισμός και μοναρχισμός, νομική επιστήμη και ποίηση. Όπως θα σημειώσει το 1927: *“Φρίκη · πάντα οι δύο αφεντάδες. Απ’ εδώ όλες μου οι αντιφάσεις”*. Το σπίτι που έμεναν τα καλοκαίρια στη Σκάλα βρισκόταν μπροστά στην παραλία. Όπως γράφει και ο ίδιος «Μέρες Α'»: *“Ήμουν στην Σκάλα μπροστά στο σπίτι μας στο μουράγιο”*. Και αργότερα: *“Από τα παράθυρα μπορούσα να δω τα νησιά · όταν φυσούσε το μελτέμι, ξεσήκωνε τον αφρό της θάλασσας και τον μετέφερε μέχρι τα παράθυρα του πάνω πατώματος”*. Παρ' ότι η Σκάλα παραμένει ένα όμορφο μικρό λιμανάκι, το σπίτι αυτό, καθώς και διπλανά τους, έχουν κατεδαφισθεί και έχουν γίνει πλατεία και χώρος στάθμευσης αυτοκινήτων. Η **μεγάλη αγάπη του Γιώργου για τη Σκάλα** εκφράζεται στα ποιήματα και τα κείμενά του πολλές φορές. Ακόμα και στα όνειρά του έβλεπε τη Σκάλα, τα οποία και περιγράφει («Μέρες Α'» 1925, «Μέρες Δ'» 1941 και 1942). Θα σημειώσει το 1950: *“Είμαι δεμένος ολόκληρος με το πρόσωπο της Σκάλας”*. Δεν είναι τυχαίο ότι τους πρώτους “άτεχνους” στίχους του στο περιοδικό “Βωμός” (1918-19) τους δημοσίευσε με το ψευδώνυμο **“Γιώργος Σκαλιώτης”**. Σ' ένα γράμμα

του μάλιστα προς την Ιωάννα Τσάτσου (1921) θα γράψει: *“Η θάλασσα της Σκάλας μου θυμίζει μία διαθήκη μου, που είχα συντάξει πριν δύο χρόνια ένα βράδυ πλήξης. Έγραφα πως αν πεθάνω θα ήθελα να με θάψουν στο Μονόπετρο”*, ένα μικρό νησί απέναντι από τη Σκάλα. Μία μνήμη που γίνεται έντονη *“στην Κύπρο τη θαλασσοφιλήτη που έταξαν για να μου θυμίζει την πατρίδα”* (Ελένη, Ημερολόγιο Καταστρώματος Γ').

Δεν είναι τυχαίο που ο θαλασσινός Σεφέρης θεωρούσε πατρίδα του όχι τη Σμύρνη, αλλά τη Σκάλα. Η Σκάλα και η Μάνα του ήταν οι μόνες λέξεις στον παρανομαστή, όχι της παιδικής του ηλικίας, μα ολόκληρης της ζωής του. Η θάλασσα, τα καράβια, τα πέλαια, το ταξίδεμα, η άμμος, το κύμα, το γαλάζιο, το νησί, το ακρογιάλι είναι διάχυτες ως κύριες λέξεις στην ποίησή του. Στα κείμενά του είναι επίσης διάχυτη η αγωνία για τη μάνα του. Όπως σημειώνει το 1932 (Μέρες Β'): *“Καθώς πήγαινα ένωσα το αίμα της μάνας μου στις φλέβες μου. Μία άγια γυναίκα με μία δύναμη αγάπης απέραντη.”*

Ο Γιώργος Σεφέρης μέχρι το 1914 πήγε σχολείο, δημοτικό και τις δύο πρώτες τάξεις του γυμνασίου στη Σχολή Αρώνη, την οποία ίδρυσε το 1852 ένας σπουδαίος εκπαιδευτικός ο Νικόλαος Αρώνης από το Φιλώτι της Νάξου. Μία Σχολή, η οποία με διάφορους τίτλους, λόγω συγκυριών, συνέχισε να λειτουργεί μέχρι το 1922, έτος της Μικρασιατικής καταστροφής, υπό τη Διεύθυνση του γιου του ιδρυτή Χρήστου Αρώνη, στενού οικογενειακού φίλου των οικογενειών Τενεκίδη και Σεφεριάδη. Ο εγγονός του ιδρυτή και γιος του Χρήστου Αρώνη ο Νίκος Αρώνης, όπως γράφει και η Ιωάννα Τσάτσου *“εκείνα τα πρώτα χρόνια της Αθήνας, υπήρξε ο μόνος μεγάλος φίλος του Γιώργου. Η μάνα τον αγαπούσε σαν παιδί της. Πολύ αργότερα την άκουσα να λέει στον πατέρα: «Δύσκολη ηλικία, ποιος ξέρει τι παρέες θα έκανε ο Γιώργος, αν δεν ήταν*

ο Νίκος». Ο Γιώργος ζούσε με το Νίκο στο ίδιο οικογενειακό δωμάτιο της οδού Κοδριγκτώνος. Στην κάθε ώρα, σ' ολοκλήρη τη ζωή του, όταν ο Γιώργος είχε ανάγκη καρδιακό φίλο ή δημόσιο άνδρα απολύτου εμπιστοσύνης σ' αυτόν ήθελε να καταφύγει".

Ποιοι όμως ήταν οι Τενεκίδηδες και οι Αρώνηδες, που τόσο στενά συνδεδεμένες και διαχρονικά ανέφελες υπήρξαν οι σχέσεις τους με την οικογένεια Σεφερειάδη;

Οι μεταναστεύσεις των Ναξιωτών στα Βουρλά και τη Σμύρνη ξεκίνησαν από τον 18^ο αιώνα και κορυφώθηκαν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Μεταξύ αυτών και μέλη της ιερατικής και ευκατάστατης οικογένειας των Αρώνηδων από το Φιλώτι Νάξου. Δυστυχώς η εθνική καταστροφή του 1922 δεν αφάνησε και ξεριζώσε μόνο ανθρώπους, αλλά κατέστρεψε εξ' ολοκλήρου έγγραφα και ιστορικά αρχεία κι έτσι λίγα είναι τα στοιχεία στα αρχεία της Οθωμανικής διοίκησης. Για λόγους πολιτικών συγκυριών πολλοί άλλαζαν τα ονοματεπώνυμά τους με προσωνύμια (παρατσούκλια), ιδιαίτερα μάλιστα όταν ένα επώνυμο (Αρώνης ή Ααρών) παρέπεμπε σε ισραηλίτες και "εβραίους" μέσα σε μία εποχή εξόχως αντισημιτική και αντιεκκλησιαστική.

Γενάρχης των Τενεκίδηδων εμφανίζεται ο Κυριάκος (Κόκος) Τενεκές στα Βουρλά της Ερυθραίας Χερσονήσου. Ο Κόκος Τενεκές παντρεύθηκε την Χαρούλα Μαραβέλια και έκανε μαζί της έντεκα παιδιά, από τα οποία επέζησαν τα οκτώ (Αλέξανδρος, Μαρτιγώ, Βασίλης, Σμαραγδή, Γεωργάκης, Ηλίας, Αναστάσης). Η ναξιακή οικογένεια της Μαραβέλια είχε ιδιόκτητο Μύλο στα Βουρλά και ήταν επίσης ευκατάστατη. Το παρατσούκλι "τενεκές" κατ' άλλους το απέκτησε, γιατί έκρυβε λίρες σε τενεκέδες και κατ' άλλους γιατί υπήρξε

εκ των πρώτων, που ως κτηματίας και έμπορος αποθήκευε λάδι σε ορειχάλκινα δοχεία, τενεκέδες.

Ο **Γεωργάκης Κόκου Τενεκίδης**, παντρεύθηκε την Ευανθία Πεστεμαντζόγλου και έκανε οκτώ παιδιά, από τα οποία επέζησαν τα πέντε (Άγλα, Δέσπω, Μαρία, Κόκος και Έλλη). Η Άγλα δεν παντρεύθηκε, η Έλλη παντρεύθηκε τον επιχειρηματία Κώστα Φαρκού, ο Κυριάκος (Κόκος) τη Μαρία Πεσματζόγλου, η Δέσπω τον Στέλιο Σεφεριάδη και η Μαρία τον αδελφό του Στέλιου, Σωκράτη Σεφεριάδη. Ο Στέλιος και η Δέσπω έκαναν τρία παιδιά τον Γιώργο, την Ιωάννα και τον Άγγελο. Από τους Τενεκίδηδες κατιόντες, ο **Κόκος Τενεκίδης** (1878-1947) υπήρξε εξέχων νομικός και σύμβουλος, όπως και ο Στέλιος, του Ελευθερίου Βενιζέλου, ο δε γιος του **Γιώργος Τενεκίδης** (1910-1990), πρώτος εξάδελφος του Γιώργου Σεφεριάδη, υπήρξε καθηγητής και πρόεδρος του Παντείου Πανεπιστημίου, καθηγητής στη Γαλλία, αντιστασιακός και στην κατοχή και στην χούντα. Θεωρείται ιδρυτής στην Ελλάδα του Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου, ο οποίος μαζί με το στενό του επιστημονικό συνεργάτη και φίλο του αείμνηστο **Γιάννο Κρανιδιώτη**, έδωσαν διεθνώς μάχες για τα Κυπριακά θέματα και τον ελληνισμό.

Ο **Νικόλαος Αρώνης** (1823-1900) υπήρξε γιος του βαρελά Χριστόδουλου Αρώνη (γεν.:1798) από το Φιλώτι της Νάξου και είχε αδελφό τον Μεθόδιο (1820-1897), ο οποίος μετέπειτα έγινε Μητροπολίτης. Μετανάστευσαν στη Σμύρνη μετά την ελληνική επανάσταση το 1825. Ο Νικόλαος Αρώνης, μετά τις σπουδές του στην Ευαγγελική Σχολή και το Πανεπιστήμιο Αθηνών **ίδρυσε το 1852 τη “Σχολή Αρώνη”**. Στη Σχολή αυτή φοίτησαν και οι Τενεκίδηδες και οι Σεφεριάδηδες. Στη “Σχολή Αρώνη” ως μαθητές γνωρίστηκαν και

συνδέθηκαν ο Στέλιος και η Δέσπω, ενώ μετέπειτα μαθήτευσε και ο γιος τους Γιώργος (από το 1906 έως το 1914). Για το Νικόλαο Αρώνη **“Μέγα Διδάσκαλο του Γένους”**, όπως τον αποκαλούσαν, το 1902 έγραψε και απήγγειλε ένα ποίημά του ο Στέλιος Σεφεριάδης. Το Νικόλαο Αρώνη διαδέχθηκε στη Σχολή ο γιος του Χρήστος (1862-1935), που είχε σπουδάσει στην Ιένα της Γερμανίας, του οποίου ο γιος Νίκος (1896-1990) υπήρξε ο καλύτερος φίλος του Γιώργου Σεφέρη.

Ο Γιώργος Σεφέρης από τη γέννησή του μέχρι το θάνατό του υπήρξε αρμενιστής των αγώνων του λαού μας για ελευθερία και δικαιοσύνη. Ταξιδεύει μαζί με την Ελλάδα και τον Ελληνισμό από τη Μικρασία και τη Σκάλα, στη Δήλο, στις Κυκλάδες, στην Κύπρο και στον κόσμο ολόκληρο, τιθασεύοντας τον Ποσειδώνα στο μεσιανό κατάρτι, άλλοτε με την **“Αργώ”**, άλλοτε με το **“Ακρόπολις”** κι άλλοτε με τη **“Βάνα”**, κηρύσσοντας σε δίσεχτους καιρούς πίστη σε αξίες και ανθρωπιά. Ένας πολίτης και ποιητής φτιαγμένος για τη θάλασσα, που δεν έγινε παρά τις αγωνίες του ποτέ στεργιανός. **Πατρίδα του ένας ξερός βράχος και η θάλασσα, η Σκάλα, το Αιγαίο, η Κύπρος.** Η θάλασσα που λυτρώνει είναι το σημαντικότερο εργαλείο της ποιητικής του δουλειάς. Όπως γράφει στο **“Μέρες Β”**: *“το χαρτί είναι τώρα για μένα σαν το γυαλί που χρησιμοποιούν οι ψαράδες μέσα στη θάλασσα”*.

Ο Γιώργος Σεφέρης στη ζωή του πέρασε κάβους πολλούς, πολλά νησιά, τη θάλασσα που φέρνει την άλλη θάλασσα, γλάρους και φώκιες. **Η Σκάλα όμως και ο κόρφος της μάνας του αποτέλεσαν το καράβι με το οποίο αφοραξίδεψαν τα ποιήματά του.** Η συνείδηση του πρόσφυγα και οι αξίες του ελληνισμού τον έκαναν αγωνιστή, αυστηρό ιστορικό κριτή, λεύτερο άνθρωπο με σταθερές αρχές. Δούλεψε ως διπλωμάτης για το συλλογικό καλό και ως ιστορικός για τη γαλήνη της

Αγάπης. Όπως του είπε και ο θαλασσινός Γέρος: *“Εγώ είμαι ο τόπος σου · ίσως να μην είμαι κανείς, αλλά μπορώ να γίνω αυτό που θέλεις”*. Η Σκάλα, η προσφυγιά, η ποίηση.

Η θάλασσα του ελληνισμού, η θάλασσα του Αιγαίου, της Μικρασίας και της Κύπρου έναν εχθρό είχαν: όχι τον Ποσειδώνα των μύθων, μα τους ξένους αφέντες και τους γραικύλους, οι οποίοι ήρθαν ως “σωτήρες” και παραμένουν ως τύραννοι, χάρις στον φιλοδιχαστικό κακό εαυτό μας, τεμαχίζοντας την Ελλάδα, την Κύπρο και τον Ελληνισμό, όπως έκαναν με τον ευμεγέθη Κούρο της Νάξου στη Δήλο, που τόσο εύστοχα περιγράφει ο Γιώργος Σεφέρης.